

Оригиналан научни рад
РАЈКО ГЊАТО*

НОДАЛНО-ФУНКЦИОНАЛНА РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Абстракт: Овим радом, а на основу стандардних критерија нодално-функционалног принципа географске регионализације, Република Српска је условно диференцирана на четири регије које, услед логичног и законитог дејства фактора међурегионалне интеграције, чине интегралну просторно-функционалну, до одређеног степена суверену државну цјелину.

Кључне ријечи: Нодалност, функционалност, Република Српска, интеграција, развој.

Abstract: According to the standard criterion of the nodal - functional principles of the geographical regional division this work made a conditional difference of the Republic of Srpska in four regions. Because of the logical and legal effect of the inter - regional integrational factors this four regions make an integral space - and functional state entirety, independent to the determined degree.

Key words: Nodal, functional Republic of Srpska, integration, development.

Уводне напомене: У овом раду неће бити говора о бројним проблемима и отвореним питањима географске регионализације са теоријско-методолошког аспекта, што би подразумевало опсежан приступ и анализу, прије свега, бројних и уз то мање или више успјешних покушаја избора и примјене принципа географске регионализације на одређеним просторима, већ ће бити учињен први корак ка регионализацији Републике Српске по нодално-функционалном принципу.

Избор нодално-функционалног принципа у процесу регионализације Републике Српске, који у осталом представља мање или више успјешан покушај територијалне организације геопростора ове западне српске државе, одређен је практичним потребама и циљевима регионализације.

Чињеница да је савремени друштвено-економски развој на националном (државном) нивоу немогуће планирати и у истој мјери плански развијати без одговарајућег приступа рјешавању проблема територијалне организације географског простора, наметнула је потребу избора и примјене одговарајућег принципа регионализације (условне диференцијације) Републике Српске. У ствари, ради се о концепту организације географског простора и

* Др, ванредни проф. Природноматематички факултет 78000 Бања Лука, др М. Стојановића 2.
Рад примљен 6.11.1997.

условне диференцијације на географске цјелине (регије) које ће, вреднујући подстицајно дејство развојних центара различитог хијерархијског ранга и укупну вредност (стварну и потенцијалну) географских садржаја у њиховом гравитационом простору, обезбиједити, у мјери колико је то могуће, равномјеран и просперитетан развој на нивоу издвојених (утврђених) регија, односно као крајњи циљ равномјеран и просперитетан развој укупног националног простора.

Остварење претходних циљева темељи се, као што је претходно истакнуто, на функцијама водећих развојних центара (нодуса) - полуга и медијатора регионалног развоја. Дакле концепт нодално-функционалних регија у остварењу политике равномјерног регионалног развоја подразумијева прије свега функције и утицај развојних центара (нодуса) чиме се дефинише објективно постојање и територијалност нодалне регије која је, у вези с овим, промјењива у времену што је опет у складу са функцијама центра и њиховим дOMETИМА.

Регионализацију РС по нодално-функционалном принципу извршили смо, поред осталог, узимајући као фактор посљедице које у географском простору изазивају развојни центри односно функције развојних центара, имајући при том у виду њихове поларизацијске и ефекте ширења. Поларизацијски ефекти, кад је у питању окружујући (рурални) простор, на простору свих српских земаља па и Републике Српске, углавном имају негативне посљедице. Оне се испољавају у свим сегментима сложеног процеса дерурализације. За разлику од негативних поларизацијских постоје и позитивни поларизацијски ефекти. Они су најчешће у функцији ширих, па и интереса на нивоу националних (државних). И на крају, ефекти ширења развојних центара најчешће имају позитивне посљедице у окружујућем (руралном) простору. Манифестују се кроз различите облике савремене организације и укупног живота у руралном подручју (сфери утицаја развојног центра), те кроз бројне сегменте жељених промјена у културном пејсажу. Истина, ефекти ширења, у одређеним случајевима, могу имати и негативно дејство (посљедице). Првенствено, ради се о еколошким проблемима у географској средини, као посљедици негативног утицаја одређених функција развојних центара.

Нодалност и функционалност регија у оквиру националног простора зависи од низа елемената и фактора. Уствари, генерално посматрано ријеч је о природним и друштвеним системима, о њиховим узајамним везама и односима што све скупа дефинише функционалност одређеног геопростора, посебно развојне центре.

Функционална промјењивост развојних центара, условљена бројним елементима и факторима развоја (друштвеним, политичким, стратешким, тржишним, финансијским, техничким, технолошким и сл.) одређује, на једној страни, њихов хијерархијски ниво (ранг, централитет), а на другој утиче на промјењивост домета функционалних и гравитационих утицаја развојних центара (нодуса).

Поменути и слични процеси нодално-функционалне регије у оквиру националног простора чине просторно и функционално динамичним категоријама.

Регије издвојене по било ком, па и нодално-функционалном, принципу су отворени системи. Отворени за укупност развојних процеса унутар реги-

је, али још у већој мјери за међурегионалне интеграционе процесе којима се обезбеђује јединство националног простора.

* * *

Основни критерији примијењени у поступку регионализације Републике Српске, по нодално-функционалном принципу, били су: облик и величина државне територије, политичко-географске претпоставке укупног и регионалног развоја, укупан број и територијални размјештај становништва, мрежа насеља и у оквиру ње урбаних и развојних центара, функције главних урбаних и развојних центара, саобраћајна инфраструктура у оквиру које путна повезаност главних центара има кључно значење, те природни ресурси и њихов значај у организацији геопростора.

Примјеном наведених критерија дошло се до рјешења којим се територија Републике Српске условно диференцира на четири нодално-функционалне регије: Бањалучку, Добојско-бијељинску, Сарајевско-зворничку и Требињско-србињску. Све оне су доминантно биполарне изузев Бањалучке која је, с обзиром на функционално и развојно значење Бања Луке монополарна.

Функционалност и гравитациони домет водећих центара, који у основи инплицирају развојно и подстицајно дејство, иако се још увијек може говорити и о њиховом поларизационом утицају, одређују величину нодалне односно нодално-функционалне регије.

Поред функционалног, гравитационог, развојног и у неким елементима поларизованог утицаја Бањалучке у процесу регионалног окупљања, битни фактори који утичу на величину (територијалност) ове регије, што се може рећи и за остале регије Републике Српске издвојене на овом принципу, су њен географски положај и геополитички значај.

Граница, свакако условна, са сусједном Добојско-бијељинском регијом представља прелазно подручје функционалних и гравитационих утицаја Бањалучке и Добоја.

У оквиру Бањалучке регије, која је просторно и популационо највећа, поредећи је са остале три нодално функционалне регије Републике Српске, (8550 км² и око 630.000 становника, 1996), издвојили смо неколико урбаних и развојних центара нижег хијерархијског ранга са припадајућим функционалним и гравитационим простором. Уствари, ради се о, такође условно, издвојеним односно диференцираним геопросторним или прецизније речено регионалним подсистемима тј. мезо и субрегијама. Мезо регије чине функционална и гравитациона подручја Приједора и Мркоњић Града, а субрегију функционално и гравитационо подручје Градишке.

Низ развојних претпоставки равномјерног регионалног развоја, укључујући претпоставке постојеће регионалне структуре у остварењу стратешких циљева регионалног развоја Бањалучке регије - јединственог нодално-функционалног система пресудно је утицао на логичност и објективност територијалне организације ове регије.

Свакако, у оквиру Бањалучке регије, интегралног нодално-функционалног система постоји низ развојних и урбаних центара нижег хијерархијског ранга чија се нодалност и функционалност првенствено инплицира на општинском нивоу територијалне организације.

Територијалност Добојско-бијељинске регије (4500 км², 420.000 ст.)

одређена је функцијама и гравитационим дометом два главна и развојна центра регије (Добој, Бијељина). Они су у поређењу са Бањалуком центри нижег хијерархијског ранга. Међутим, и један и други центар развили су низ функција које задовољавају бројне потребе становништва у сфери њиховог утицаја (управне, образовне, индустријске, трговачке, медицинске, и сл.), што их чини центрима од регионалног значаја. Дакле, у основи се ради о биполарној (наглашено бицентричној) регији, која у систему централних насеља укључује Брчко, град спону не само источног и западног дијела ове регије већ спону источног и западног дијела Републике Српске. Ова и низ функција чине Брчко насељем од посебног националног интереса. Но, функцијама које има, Брчко, поред општих националних, обезбјеђује и потребе становништва у непосредном окружењу. Сфера тих утицаја (гравитационо подручје) „омеђено“ је дометом функционалних утицаја Добоја на западу и Бијељине на истоку регије.

На подручју Добојско-бијељинске регије, изузев Добоја, Бијељине и Брчког, сви општински центри су у мањој или већој мјери централна насеља истог хијерархијског ранга, и свакако нижег у односу на ова три главна развојна и подстицајна центра, у основи са наглашено позитивним ефектима ширења, међутим, још увијек, са елементима поларизационог дјеловања. Изузетак чине центри новоформираних општина Вукосавље, Српско Орашје, Петрово и Пелагићево, знатно нижег централитета.

Сарајевско-зворничка регија (5000 km², 230.000 ст.) одређена је доминантном функцијском и развојном улогом Српског Сарајева и Зворника. Дакле и ова регија је наглашено бицентрична, у истој мјери наглашено биполарна што се манифестује у наглашено негативним процесима дерурализације. Ефекти ширења развојних центара како регионалних тако и општинских, без изузетка, сувише су слаби да би се успјешно укупан живот у неатрактивним брдско-планинским просторима регије, која је захваћена снажним процесима депопулације и деаграризације.

Оба развојна центра регионалног значаја, Српско Сарајево и Зворник, немају у мјери колико је неопходно развијене основне функције што их претпоставља центар чију улогу имају. У питању је, у подједнакој мјери, неразвијеност услужних и развојно-подстицајних функција. Из ових и низа стратешких разлога од општег националног интереса неопходно је учинити додатне напоре да ова два регионална центра, посебно Српско Сарајево, добију нове функцијске, првенствено развојне, садржаје који ће бити импулс бржем регионалном развоју са подстицајним и ефектима ширења.

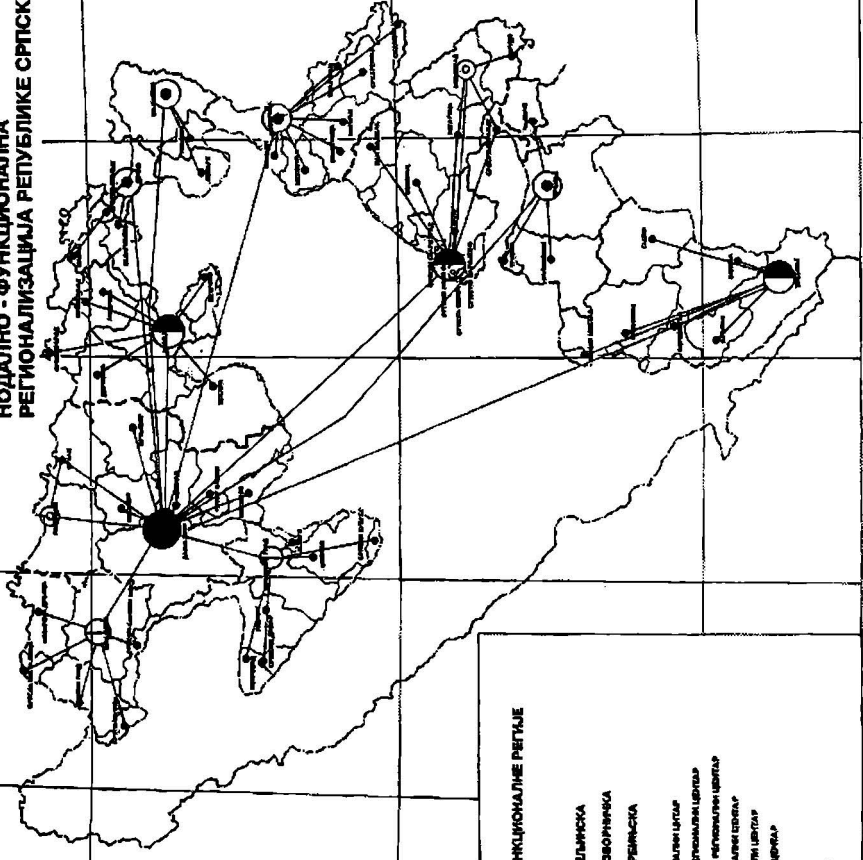
Центри нижег хијерархијског ранга на подручју ове регије, другог реда у односу на регионалне (Српско Сарајево и Зворник), врше улогу развојних и подстицајних нодуса на припадајућем општинском подручју, са још увијек наглашено поларизованом улогом.

Основни је циљ да се ослаби поларизационо дејство развојних односно урбаних центара, односно да се подстакне њихово развојно дејство са што интензивнијим ефектима ширења у окружујућем руралном подручју.

У оквиру регије издвајамо субрегионални центар Вишеград са гравитационим подручјем.

Требињско-србињска регија (7000 km², 120.000 ст) или Српска Херцеговина, успут речено територијално оштећена за знатне етничке и историјске просторе који су у минулом рату (1992-1995) године додијељени

**НОДАЛНО - ФУНКЦИОНАЛНА
РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

НОДАЛНО - ФУНКЦИОНАЛНЕ РЕГИЈЕ

- I БАНАЛУКА
- II ДОБОЈСКО-БИЈЕЛИНСКА
- III САРAJЕВСКО - ЗВОРНИЧКА
- IV ТРЕБИЊСКО-СРБИЈСКА
- ШКОПЉАНСКИ ЦЕНТАР
- ПЕРНА ПАН РЕГИОНАЛНИ ЦЕНТАР
- СЕДМОРУЧНИ РЕГИОНАЛНИ ЦЕНТАР
- АСОЦИЈАЦИОНАЛНИ ЦЕНТАР
- ОУГРЕВАНСКИ ЦЕНТАР
- АРХИДИЈАЦИОНАЛНИ ЦЕНТАР

- ПУТНИЦА
- СТУПЕНИК
- МЕДИЈУМ

Федерацији Босне и Херцеговине или Хрватској, а неки њени дијелови знатно раније Црној Гори или у непосредној прошлости (након другог свјетског рата) ондашњој СР Хрватској, одређена је сфером утицаја Требиња и Србиња, два регионална центра, од којих је један на крајњем југу а други на крајњем сјеверу регије.

Низ управних, услужних и развојних функција ова два центра условно је диференцирало подручје регије на два дијела. Овакво стање, до извјесне мјере, резултат је склопа рељефа а у вези са овим путне мреже и њеним значајем у процесу регионалног окупљања.

Изузев Требиња и Србиња, урбаних и развојних центара регионалног значаја остали значајнији центри у укупној мрежи насеља су општински центри подједнаког хијерархијског ранга (централитета).

Као и у примјеру Сарајевско-зворничке регије, сва централна насеља ове регије, од већег значаја (регионални и општински центри), поред развојне и подстицајне улоге, носе обиљежје и центара поларизованог развоја, што оставља низ нежељених процеса у процесу укупног регионалног развоја, посебно у два наглашено изражена процеса депопулацији и деаграризацији руралних простора. Истина, ови процеси су изгубили на интензитету али их је практично немогуће учинити реверзибилним, изузев у периурбаним, и насељима у сфери дневних миграција, што опет зависи од функцијских и развојних могућности централних насеља с једне и од комуникацијских (путних и саобраћајних) могућности с друге стране.

* * *

Постојеће мреже централних насеља Републике Српске, посебно регионалних а онда и свих општинских центара, развојним и укупним функцијама, вреднујући расположиве људске, инфраструктурне и природне потенцијале, треба да обезбиједи њихово подстицајно дејство са наглашеном улогом ефеката ширења. Овим се обезбеђује равномјеран и просперитетан регионални и укупан развој на нивоу државе Републике Српске.

Постављене циљеве могуће је остварити у стабилним политичким приликама у нашем и ширем окружењу, кроз процесе приватизације, тржишног пословања, те уз финансијску подршку која ће бити темељ оживљавања привреде и увођења савремених технологија.

Остварење претходних циљева, поред наведеног, могуће је темељити и на понуђеном концепту нодално-функционалне регионализације (територијалне организације) Републике Српске, гдје регионални развој почива на доктрини центара развоја. У овом, транзиционом, периоду регионални развој Републике Српске оптерећен је ефектима поларизованог дејства, водећих регионалних центара, те захваљујући облику државне територије и реалној мрежи водећих урбаних и развојних центара, ефектима развоја који су посљедица концепције осовина развоја. У овом смислу, у пуној мјери долази до изражаја тзв. сјеверна осовина развоја упоредничког и источна меридијанског правца. Такође, у поменутом транзиционом периоду, у мјери колико то држава устаљеним механизмима може да обезбиједи, биће нужно, у концепцији остварења политике равномјерног и просперитетног развоја, примијенити метод регионалног развоја који базира на реалним претпоставкама територијалне и функционалне интеграције урбаних и руралних система, чиме се у ствари дефинишу нодално-функционалне регије.

ЛИТЕРАТУРА:

1. М. Вреск: Град и нодална регија. Основе урбане географије. Школска књига. Загреб, 1976.
2. М. Радовановић: Регионално просторно планирање. Научни преглед бр. 2. Научно друштво СР Србије. Београд, 1976.
3. М. Радовановић: Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији географског простора... Географски институт „Јован Цвијић“ САН. Књига 44-45. Београд, 1993/94.
4. В. Рогић: Једноставност и флексибилност концепта нодално-функционалне диференцијације СР Хрватске. Географски гласник ГД Х. Загреб, 1984.
5. Р. Ђато: Нодално-функционална регионализација Републике Српске. Српске земље и свет бр. 2. ГД РС. Бањалука, 1994.

РАЈКО ЂАТО

NODAL-FUNCTIONAL REGIONAL ORGANISATION OF REPUBLIC OF SRPSKA

SUMMARY

According to the standard criterion of the nodal-functional principles of the regional organisation (form and size of the state territory, political and geographical conditions of the whole and regional development, whole number and territorial displacement of the people, the settlements system and urban and developing centers in this system) function of the capital urban and developed centers, traffic infrastructure, natural sources and their importance in the territory organisation of the geographical area) this work makes a solution that the territory of Republic of Srpska is conditionally divided to a four nodal - functional regions: Banja Luka-, Doboj - Bijeljina-, Sarajevo - Zvornik - and Trebinje - Srbinje region.

The developing and initiating effect of those centers of a different hierarchy range (regional and municipal) should provide a balanced and prosperitous regional and general development in the national area of the Republic of Srpska.